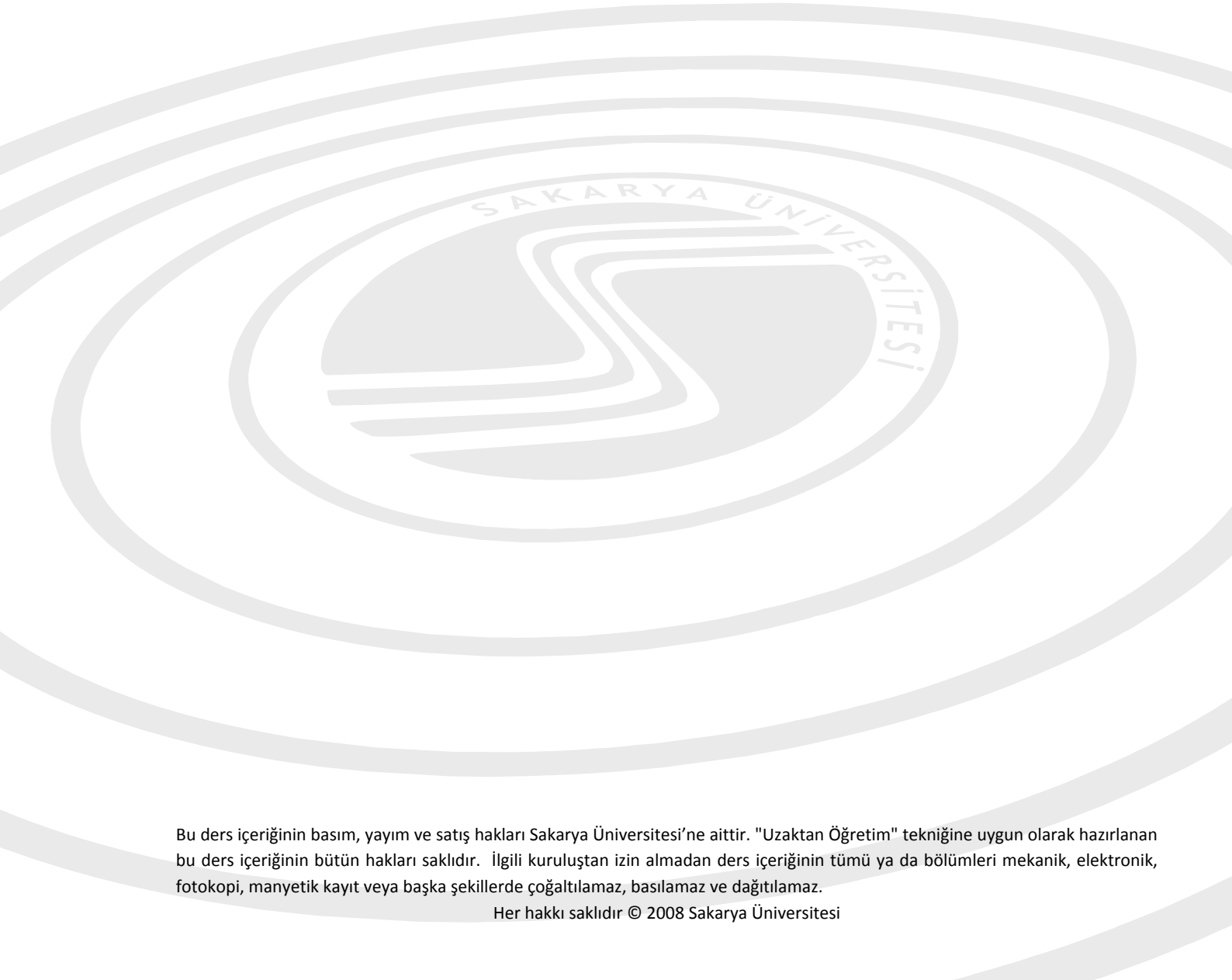

TÜRK DİLİ I

Hafta 8

Okutman Engin ÖMEROĞLU

DİL BİLGİSİ

1. Ses Bilgisi

1. 1. Türkçedeki Sesler ve Sınıflandırılması

Dil, seslerden meydana gelmiş bir takım şekiller birliğidir. Bu şekillerin **anlamları** veya **görevleri** vardır.

Sesler dilin malzemesi, dilin en küçük parçasıdır. Seslerin tek başına anlamı yoktur. Sesler kelimeleri meydana getirmeye yarar.

Sesler, yazıda **harf** dediğimiz işaretlerle gösterilir. Yirmi dokuz sesi karşılayan harflerimiz sırasıyla şöyledir: **a, b, c, ç, d, e, f, g, ğ, h, ı, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z.**

Türkçede sesler kendi aralarında çıkış noktalarına göre çeşitli bölümlere ayrılır:

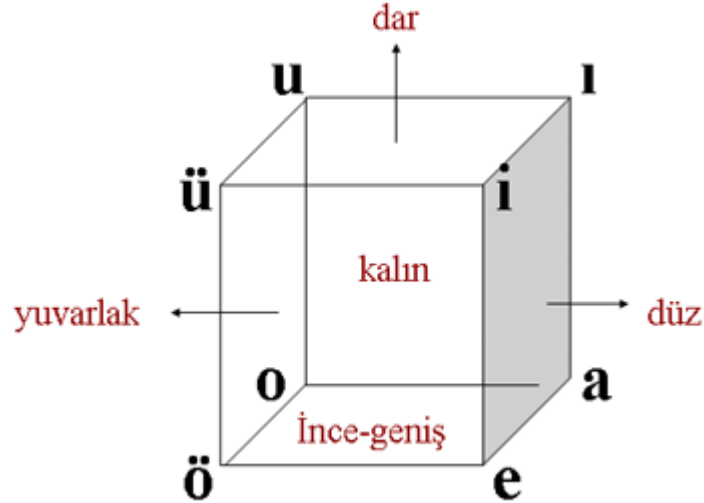
Ünlüler: a, e, ı, i, o, ö

Ünsüzler: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Ayrıca ünlüler **kalınlık, incelik, düzlük, yuvarlaklık, genişlik, darlık** bakımından bölümlere ayrılır.

	<i>Kalın</i>	<i>İnce</i>	<i>Kalın</i>	<i>İnce</i>
<i>Düz ünlüler</i>	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>ı</i>	<i>i</i>
<i>Yuvarlak ünlüler</i>	<i>o</i>	<i>ö</i>	<i>u</i>	<i>ü</i>
	<i>G e n i ş</i>		<i>D a r</i>	

Ayrıca, Jean Deny, Türkçenin ünlülerini aşağıdaki gibi, küp şeklinde göstermiştir:

Ünsüzler

Seda bakımından: **ötümlü** (tonlu, sedalı) / **ötümsüz** (tonsuz, sedasız) olmak üzere iki ana gruba ayrılır:

ötümlü ünsüzler: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, z

ötümsüz ünsüzler: p, ç, t, k, h, s, ş, f

Çıkış noktalarına göre:

dudak ünsüzleri: b, p, m;

dış ünsüzleri: **d, t, n, s, z;**

dış-dudak ünsüzleri; **v, f**

damak ünsüzleri: **l, r, y**

Damak- dış ünsüzleri: **c, ç, j, ş**

Ön damak ünsüzleri: **g, k, l, r, y**

Arka damak ünsüzleri: **ğ, h**

Gırtlak ünsüzü: **h**

Patlayıcılar	ötümsüz	p	t	k	ç	
	ötümlü	b	d	ğ	c	
	ötümlü sonant	m	n			l, r (sızıcı)
Sızııcılar	ötümsüz	f	s	h	ş	
	Ötümlü	v	z		j	y
		Dudak	Dış	Damak	Dış	Damak

1. 2. Türkçenin Bazı Genel Ses Özellikleri

1. Türkçe sözcüklerde ilk hecenin dışındaki hecelerde, **-yor** ekinin bulunduğu kelimeler hariç, **o, ö** sesi bulunmaz: **horoz, operatör, sosyolog...**
2. Türkçede iki ünlü bir sözcükte yan yana gelmez. **saat, sual, şiir ...**
3. Türkçede sözcük başında iki ünsüz yan yana bulunmaz: **spor, tren, flüt, slayt...**
4. Türkçede hece sonunda üç ünsüz yan yana gelemez. **sfenks...**
5. Türkçede sözcük köklerinde, **anne, elli, (ısı>ısı)** gibi kelimelerinin dışında çift ünsüz (diftong) yoktur: **cennet, şiddet, dikkat, kuvvet, hürriyet...**
6. Türkçe sözcük sonunda **b, c, d, g** ünsüzleri bulunmaz. Ancak dilimize Batı'dan girmiş olan bazı sözcüklerde görülebilir: **psikolog, arkeolog...**
7. Türkçede bazı ünsüzler sözcük başında bulunmaz: **c, ğ, l, m, n, r, v, z.** (Türkçede bu seslerin bulunduğu bazı istisna sözcükler vardır. (**ne, nasıl, bar > var-, ur-> vur-** Bunların dışında da **yansıma** sözcüklerde bu sesler görülebilir: **cıvcıv, ciyak, rap rap, lıkır lıkır, vız vız...** gibi)

1. 3. Türkçenin Hece Yapısı

Ağzımızdan bir çırpıda çıkan ses veya ses grubuna **hece** denir. Türkçede heceler basitçe, tesadüfî olarak yan yana gelmemiştir. Heceler belli bir ses düzenine göre düzenlenir.

Türkçedeki heceler şu şekildedir:

- **o** ünlü
- **bu** ünsüz+ünlü
- **bir** ünsüz+ünlü+ünsüz
- **al** ünlü+ünsüz
- **alp** ünlü+ünsüz+ünsüz
- **kırk** ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz

1. 4. Türkçedeki Sözcüklerde Vurgusu

Bir kelime içinde bulunan heceler hep aynı şekilde söylenmez, bir hece diğerine göre daha yüksek ses tonuyla söylenir. Bu hecenin, ötekine göre daha baskılı, daha belirgin biçimde söylenmesine **sözcük vurgusu** denir.

Sözcük bu şekilde aynı sesli heceler zinciri olmaktan çıkarak dalgalı bir ses ahengine kavuşur, monotonluktan kurtulur. Heceler üzerindeki ses kuvveti vurgudur. Her dilin kendine has kelime vurgusu vardır. Türkçe vurgu bakımından yumuşak bir dildir, hafif vurguludur.

Sözcüklerdeki orta heceler vurgusuzdur. Vurgu genellikle son hecede olmak üzere ya başta ya da son hecededir. kü**ÇÜK**, taş**LİK**, a**ÇIK**, ERzurun, **TÜ**rkiye, Özbeki**STAN**, Türki**STAN**, ko**NUŞ**ma, İ**Z**mir, al**MAN**ya, in**GİL**izce, **HAT**ta, is**TAN**bul... (Büyük harfle yazılanlar vurguyu belirtmektedir.)

(Sözcük vurgusundan başka, **grup vurgusu** ve **cümle vurgusu** da vardır. Bu konu 'Cümle Bilgisi' bölümünde işlenecektir.)

YAZIM KURALLARI

1. 2. Birleşik Sözcüklerin Yazılışı

Birleşik sözcükler bazen **bitişik** bazen **ayrı** yazılır.

Bitişik Yazıldığı Durumlar:

1. Sözcük birleşliği oluştururken bir ses hadisesi meydana geliyorsa (ses düşmesi, ses türemesi...) bitişik yazılır:
Hissetmek, sabretmek, niçin, kahvaltı, pazartesi...
2. Sözcük birleşliği oluştururken "Anlam Kayması" (*Anlam Kayması: Bir sözcük temel anlamından uzaklaşmasına denir.*) meydana geliyorsa bitişik yazılır: *hanımeli, aslanağzı, imambayıldı...*
3. Sözcükler birleşliği oluştururken "Tür Kayması" (*Tür Kayması: Bir sözcük asıl türünden farklı türe geçmesine denir. Mesela, sözcüklerin aslı fiilken isim olması gibi.*) meydana geliyorsa bitişik yazılır: *biçerdöver, dedikodu, imambayıldı, kuşkonmaz...*
4. Birleşik kelimeler sıfat tamlaması biçimindeyse bitişik yazılır: *sivrisinek, yüksekokul, ilkokul...*
5. Vurgusu son heceye kaymış birleşik sözcükler bitişik yazılır. *babayiğit, karagöz, günaydın, kafakol...*
6. Eş anlamlı ikilemelerde vurgu normal olarak ikinci hecededir. (gide gele, azar azar...) Vurgusu ilk heceye kayan ikilemeler bitişik yazılır: *dedikodu, yüzgöz, çıtçı, fıs fıs, hoşbeş...*
7. Kanunda bitişik geçen veya bitişik olarak tescil ettirilmiş olan kuruluş adları bitişik yazılır: *Genelkurmay, Yükseköğretim, İçişleri, Dışişleri...*

Uyarı:

Dilimizde üç ayrı kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik kelimeler de vardır. Bunlar genellikle bazı yerleşim yerlerine ait isimlerdir: **Alifuatpaşa, Afyonkarahisar, Gaziosmanpaşa...** Bu tür kelimeler **bitişik** yazılır. Bu kelimeler bitişik yazılırken; bazı okullara, kurumlara, yapılara verilen ünlü kişilere ait isimler ise **ayrı** yazılır: **Namık Kemâl Lisesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü...**

8. Senet, çek vb. ticarî belgelerde geçen sayılar bitişik yazılır: **beşmilyarellibeşmilyon, yüzmiyonellibeşbin...**

Uyarı:

Edebî metinlerde sayılar ayrı yazılır:

Yaş **otuz beş**, yolun yarısı eder...

Yıl **bin dokuz yüz on beş**, martındayız sabahın.

Ayrı Yazılanlar:

Bunların dışındaki durumlarda birleşik kelimeler ayrı yazılır: **arz etmek, not etmek, terk etmek, söz etmek, kul olmak, yok olmak, kabul eylemek, cırcır böceği, döner kebab, hafta sonu, görünmez kaza, ezogelin çorbası, kara yolu, masa başı, yer bilimi, her şey gün ortası, Sakarya ırmağı, Orta Anadolu, İç Erenköy, İç Asya, Küçük Menderes, olağan dışı, su altı, limon sarısı, Çoban Yıldızı, döner sermaye, kılıç balığı, uluslar arası, ya da...**